

Kardinál František Ditrichštejn
Gubernátor Moravy

Pavel Balcárek

České Budějovice
2007

PAVEL BALCÁREK

KARDINÁL FRANTIŠEK

DITRICHŠTEJN

1570–1636

GUBERNÁTOR MORAVY

OBSAH

Kniha vyšla díky podpoře pana Jaroslava Konáše.

Úvodem	7
1. Mládí a původ kardinála. Jeho nástup do služeb církve.	13
2. Ditrichštejn kardinálem a biskupem.	30
3. Ditrichštejnův příjezd na Moravu a vstup do veřejného života.	41
4. Poměry na Moravě a biskupství olomoucké na počátku vlády kardinála Ditrichštejna.	53
5. Ditrichštejnova legace do Říma. Jeho poměr k nunciovi Spinellimu.	64
6. Předbělohorská rekatolizace země. Kardinálův fanatismus. Události v Opavě.	76
7. Kardinálovo Zpovědní zrcadlo a Morava.	82
8. Kardinálova účast na konkláve v Římě v roce 1605.	90
9. Kardinál se angažuje ve prospěch Matyáše. Sblížení s Žerotínem.	97
10. Předbělohorský nástup katolické kliky na Moravě. Kardinál pravou rukou Ferdinanda II.	103
11. Stavovský převrat v Brně v roce 1619. Pokus o defenestraci kardinála. Kardinálův útěk do Vídně.	108
12. Fridrich Falcký v Brně. Bílá hora.	113
13. Gubernátorem Moravy. Potrestání zpronevěřilých manů.	117
14. Kardinál a mladá vdova. Morava válečným bojištěm.	120
15. Nuncius Caraffa. Vyhnání novokřtěnců. Nekompromisní rekatolizace Moravy.	126
16. Kardinál se přimlouvá za mírnější tresty rebelům. Konfiskace. Potlačení povstání Valachů.	137

© Autor: PhDr. Pavel Balcárek

© Lektor: doc. PhDr. Radek Fukala, Ph.D.

© 2007 vydal Bohumír NĚMEC – VEDUTA,
nakladatelství a vydavatelství

ISBN 978-80-86829-30-2

17. Kardinálova účast na ústavní reformě Českého království. Jmenování gubernátorem Vídně. Královská korunovace v Praze.	144
18. Animosita Valdštejnova vůči kardinálovi. Patenty proti nekatolické šlechtě. Poprava Václava Bítovského v Brně. Konec ambasády Caraffy.	148
19. Povolání piaristů na Moravu. Kardinál nejpřednějším mecenášem umění na Moravě. Hudební dění v Mikulově.	157
20. Morava zásobuje Valdštejnovu armádu. Strach z Valdštejna.	165
21. Kardinálovy úspěchy v rekatolizaci země. Úřad protektora Germanie. Komise teologů pod předsednictvím kardinála a pražský mír se Saskem. Morava nadále obilnicí armád.	170
22. Kardinálovo velké zklamání a smrt.	176
23. Kardinálův význam pro dějiny Moravy. Tragedie jeho života.	180
Exkurz	
Kardinál a úprava krajiny v Mikulově i okolí. Inspirační zdroje z Itálie.	186
Poznámky	194
Rodokmen	212
Seznam zkratk	214
Prameny a literatura	215
Seznam vyobrazení	225
Rejstříky	230
Riassunto	248
Zusammenfassung	252

ÚVODEM

Kardinál František z Ditrichštejna (1570–1636), olomoucký biskup a pobělohorský gubernátor Moravy, náleží k nejrozporuplnějším postavám dějin Moravy 17. století. Některými historiky, např. Františkem Kameníčkem, vynikajícím znalcem stavovských dějin Moravy tohoto období, byl považován za nejvýznamnějšího politika v českých zemích pro celé 17. století.¹⁾ Služebník tří císařů a pěti papežů může být vskutku považován za klíčovou osobnost všech událostí na Moravě v předbělohorské době a v době třicetileté války, i když jej dosavadní historiografie hodnotila poněkud jednostranně. Pokusím se v této kardinálově biografii jeho dosavadní černobílý portrét horlivého rekatolizátora doplnit novými pohledy a skutečnostmi, mj. na základě jedinečných a většinou doposud neznámých dokumentů z vatikánské apoštolské knihovny a vatikánského tajného archivu v Římě.²⁾ Zmíníme též jeho sympatičtější rysy, související zejména s družinou sv. Filipa z Neri, kterého poznal v Římě během svého studia v Germanicu, jež se projeví např. v jeho patriarchálním vztahu k poddaným na statcích olomouckého biskupství.

Připomeneme jej též jako štědrého a uměnímilovného podporovatele hudby a nového manýristického slohu, spojeného s kardinálovou rozsáhlou stavební činností v Brně, Kroměříži a zejména v Mikulově, kde se pustil v okolí města i do úprav krajiny podle italských vzorů. Vylíčíme jej nejenom jako horlivého podporovatele církevních řádů, zejména františkánů, jezuitů a především piaristů, které přivedl ve třicátých letech 17. století do Mikulova, Strážnice a Lipníku nad Bečvou, ale i jako bojovníka za práva olomouckých biskupů proti zemskému právu moravského markrabství. To jej mnohdy přivádělo ke střetům s biskupskou manskou šlechtou, toužící po větších svobodách v souladu

se zemskými právy. Pokusím se korigovat některé soudy dosavadní historiografie (především Mikuláše Adaukta Voigta, Jana Tenory a Josefa Foltynovského), jež na kardinála pohlížela mnohdy značně nekriticky.³⁾ Učiním to zejména na základě korespondence Carla Caraffy, nuncia na císařském dvoře ve Vídni v letech 1621–1628.⁴⁾ Tyto nunciaturní relace, určené pro římskou kurii, nám kardinála Ditrichštejna přibližují nejenom jako pravou ruku Caraffy při provádění rekatolizace Moravy a jako důvěrného rádce císaře Ferdinanda II., ale i jako milovníka hezkých žen, jídla, dobrého vína a veselých společností v renesančním duchu. Přesto však kardinálovo životní krédo znělo: „Inopem me copia fecit“ (najdeme jej na jeho mědirytinovém portrétu z roku 1604), což znamená: „Dostatek (čili hojnost bohatství) mi přináší nouzi.“ Absurdně totiž odráží tu skutečnost, že kardinálovy legace, jimiž jej pověřoval jak císař, tak papež na panovnických, knížecích a biskupských dvorech téměř po celé Evropě, jej stály enormní částky peněz. Byl však dobrým hospodářem, jenž osobně dohlížel na hospodaření úředníků na biskupských i rodo- vých statcích; jeho finanční situaci vylepšily též pobělohorské konfiskace po Bílé hoře. Šlechtí jej, že se po Bílé hoře přimlouval za rebely, kteří vystoupili ve stavovském povstání na Moravě proti císaři, takže – ale i díky počínající téměř občanské válce na Moravě – obdobná potupná poprava předních účastníků povstání, která proběhla na Staroměstském náměstí v Praze v roce 1621, se na Moravě nekonala.

Biografii kardinála Františka z Ditrichštejna pojmám též jako příspěvek k úloze osobnosti v dějinách, i jako příspěvek k problematice protireformace, resp. rekatolizace. Ta si vytkla jako svůj cíl v šedesátých letech 16. století na církevním koncilu v Tridentu restituci jednoty křesťanství, rozpolceného velkým rozšířením protestantských nauk v podobě luteránství a kalvinství v tehdejší Evropě.⁵⁾ Musíme však podotknout, že s těmito proudy korespondovaly též politické konflikty v Evropě, které vyplývaly především z úspěchu nizozemské revoluce proti mocnému katolickému Španělsku ve druhé polovině 16. století a jež poznamenaly i země České koruny.⁶⁾ Není náhodou, že v Římě převažovalo již před Bílou horou mínění, že ve stavovské revoltě v Českém království šlo o pokus stavů, tj. šlechty a měšťanstva, realizovat v českých zemích formu vlády podobnou „holandské“ republice.⁷⁾ Konflikt španělsko-nizozemský a na druhé straně též ještě starší konflikt osmanské (turecké) říše s křesťanskou Evropou, tedy „nizozemská“ a „turecká“ otázka, traumatizovaly tehdejší Evropu a ovlivňovaly myš-

lení a konání účastníků soupeřících stran. Ve střední Evropě se zájem o tyto dvě základní otázky spojoval. Od roku 1526, kdy český a uherský trůn získali rakouští Habsburkové, snažil se tento ambiciózní rod prosadit i ve svém soustátí absolutistický model po vzoru svých španělských bratranců z Madridu. Byli však od počátku limitováni nejenom stavovskou samosprávou svých zemí, v nichž vládli doposud pouze z vůle vyšších stavů, tj. zejména šlechty, která si Habsburky „vybrala“ na svůj trůn svobodnou volbou, ale též skutečností, že museli odrážet po celé 16. století úporné útoky Turků do střední Evropy. Tato skutečnost silně ovlivnila též volbu katolicky orientovaných Habsburků na český trůn, kteří s obranou svých vlastních zemí proti Turkům měli již docela značné zkušenosti.⁸⁾

Václav Budovec z Budova, hlava českých protestantů před Bílou horou, bystře konstatoval ve svém polemickém spisu „Antialkorán“ po návštěvě Turecka, že v současné Evropě bojují o existenci monarchie stavovská, představovaná Spojeným Nizozemím (Holandskem), monarchie absolutní, představovaná Španělskem, a monarchie despotická, představovaná osmanskými Turky. 16. století přineslo, jak již bylo naznačeno, i naprostý rozklad jednoty křesťanstva, když se v mnoha zemích proti katolicismu v procesu reformace, zahájené již v 15. století v českých zemích Husem s jeho předchůdci a pokračující v soudobé říši a ve švýcarských kantonech Lutherem, Zwinglim a Kalvínem, upevnila nekatolická vyznání a dokonce se prosadila v mnoha zemích jako státní ideologie. Proto je též 17. století považováno za období všeobecné krize feudální společnosti, a v jejím průběhu se zrodily předchůdci prvních raně buržoazních kapitalistických států – zejména Holandsko a Anglie.

Průvodním jevem tohoto procesu byl však i nebývalý vzrůst náboženské nesnášenlivosti a nevráživosti, posilovaný závěry tridentského koncilu, směřujícího k dobytí ztracených pozic katolické církve. Tridentinum nastolilo také požadavek reformy pokleslých mravů kněžstva i laiků, prohloubení jejich víry a vzdělání, nastolilo ale také nesnášenlivost a intoleranci. Hořely hranice, na nichž byli bez milosti upalováni kacíři, ovšem nikoliv jenom v románských katolických zemích, zejména Španělsku a Itálii zásluhou inkvizice, ale i v kalvínské Ženevě, kde byl např. již v roce 1553 upálen španělský lékař, člen sekty antitrinitářů, Miguel Servét, objevitel malého krevního oběhu. V roce 1600, kdy kardinál Ditrichštejn nastupoval do svého nového církevního úřadu olomouckého biskupa na Moravě, dalo svaté officium v Římě upálit dalšího

předního bojovníka za lidský pokrok v oblasti vědy – Giordana Bruna. Brunovo jméno se v katolické části Evropy neodvažovali vyslovit nahlas ještě celou řadu let i jeho mladší vrstevníci jako byl Jan Kepler, Galileo Galilei i Tomasso Campanella, bojující proti španělské nadvládě v Itálii.⁹⁾

České země představovaly v tehdejší Evropě, zmítané válkami a náboženskou netolerancí, přece jenom velkou oázu míru a snášlivosti. Platilo to nejenom o rudolfínské Praze, přitahující umělce, vědce i šarlatány nejrůznějšího vyznání, ale zejména o Moravě, která byla po celé 16. století téměř zaslíbenou zemí náboženské svobody. Nacházeli zde útočiště nejenom luteráni, kalvinisté, ale sekty antitrinitářů a novokřtěnců, žijících v pozoruhodných komunitách. Ti všichni utíkali do našich zemí ze Švýcar, rakouských zemí a z území Německa (říše). Na Moravě byli též utrakvisté, přívrženci Jednoty bratrské (kteří na Moravu utíkali též z Čech), těšící se ochraně mocných moravských šlechtických rodů, např. Žerotínů.¹⁰⁾ Nacházely se zde také početné židovské obce, zejména v poddanských městech Mikulovč, Kromčříži a Holešově, ale i ve městech královských, k nimž na Moravě náleželo Brno, Olomouc, Jihlava, Znojmo, Uherské Hradiště a Uničov. I v českých zemích se v průběhu 16. století prosadila zásada, která platila pro území říšských knížectví v Německu od roku 1552 a stala se říšským zákonem, „cuius regio, eius religio“, tj. koho území, toho víra. Podle ní poddaní i měšťané královských měst byli nuceni vyznávat víru svého pána. Tato zásada vedla v podstatě ke vzniku státních církví, kde o vyznání svých poddaných rozhodoval kníže, král a císař.

Jakmile se stala reformace ideologií stavovství, tj. zejména šlechty, usilující o prosazení stavovského modelu vlády v zemi, domnívali se nekatolíci v zemích České koruny, tj. v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a Horní a Dolní Lužici, že se mohou ve svém zápase s absolutistickými tendencemi katolických Habsburků spolehnout na podporu svých německých souvěrců. Byli vtahováni do říšských konfliktů, které se jich samotných netýkaly, a mnohdy dost dobře nepoznali, že v konfliktech jejich doby již zcela jasně převažují mocenské zájmy nad zájmy náboženskými. V kulturním slova smyslu se však reformací otevřely nekatolíkům z českých zemí dveře do světa.

Stejnou podporu však hledali v katolických mocnostech také katolíci a navazovali neméně intenzivní kontakty s cizinou, především Itálií a Španělskem. Velký kulturní rozvoj 16. století, ve kterém se spojila

renesance, reformace, humanismus, manýrismus a tradice české reformace s novou vlnou reformace německého luteránského ražení, nevedl však jen ke kulturnímu rozkvětu národa. Vyvolal u některých osobností, např. u vzdělaného Karla staršího ze Žerotína, hlavy moravských evangelíků, intenzivní pocity ohrožení národní kultury, národní existence, svobody víry a svědomí.¹¹⁾

Na přelomu 16. a 17. století nastoupila v zemích České koruny, tj. i v Moravském markrabství, mladá a bojovná generace ambiciózní šlechty, odchované již duchem tridentského koncilu a jezuity. Ta ve službách císaře vynakládala veškerou energii, aby přivedla obyvatelstvo zemí České koruny zpět do lůna katolické církve. Vůdce katolické strany na Moravě, která byla podle hrubých odhadů jen z poloviny katolická, byl náš kardinál František z Ditrichštejna. Slušelo by mu jistě i heslo Jana Adama z Víckova, hrdinného vůdce Valachů, bojujících mj. na statech kardinála za náboženskou svobodu, totiž „Tandem bona causa triumphat“, tj. „Necht dobrá věc zvítězí.“ Byl totiž přesvědčen jako odchovanec jezuitského Germanica v Římě a rigorózního katolického dvora španělských Habsburků, že je jeho svatou povinností přivést „zbloudilé ovečky“ v zemi, která mu byla svěčena jako jejímu duchovnímu vůdci a pastýři, nazpět k jedině správné a spásu zajišťující katolické víře.

Musíme mít ale na paměti slovo autora moderní biografie o císaři Ferdinandovi II. Johanna Franzla, že totiž historik může pouze konstatovat ve světle dobových dokumentů a snažit se pochopit tehdejší dobu vyplněnou mj. teologickými spory a různicemi, jednání jejich protagonistů a jejich myšlenkové pochody, nikoliv je odsuzovat, soudit, resp. jejich činy zlehčovat nebo je podle svých kritérií upraveně vysvětlovat.¹²⁾ Je tedy nutné pamatovat na to, že každá doba poměřovala činy a životy svých čelných protagonistů daleko jinými měřítky než doba dnešní. Nevím, zdali se mi to ve všech případech v kardinálově biografii podařilo. Rozumím však hroznému zklamání kardinála v závěru života, kdy umírá zlomen po mnohaletých věrných službách císaři, španělskému králi i papeži, zneuznán odnětím nedávno udělené prestižní hodnosti Protektora Germánie, o niž usiloval celý život.

O kardinálovi, pevném ve své víře a přesvědčeném o svém svatém poslání, jistě neplatí slovo jeho současníka, bystrého pozorovatele mravů této doby, Tomasse Campanelly, autora velkolepé utopie Sluneční stát, jenž se v roce 1616 zastal Galilea, kdy ještě tento vědec strádal pro své názory v papežském vězení. Campanella tvrdí: „Hřích způsobil,

že svět se zbláznil a mudrci, kteří si mysleli, že jej vyléčí, museli mluvit, konat a žít jako blázni, i když ve svém nitru byli jiného mínění...“¹³⁾ Můžeme již teď naznačit, že kardinál nebyl pouhou loutkou a poslušným služebníkem římské kurie. Vždyť ve svém Mikulově v době, kdy papež zakázal v roce 1633 vydávání děl Galilea, odporujících tehdejšímu představám o uspořádání vesmíru, zamýšlel, že je vydá ve své tiskárně. Na sklonku svého života se stal též smířlivějším vůči nekatolíkům, a to – jak uvidíme – při jednání teologické komise, jejímž byl předsedou, před uzavřením pražského míru z roku 1635, jenž přiřkl kurfiřtovi Janu Jiřímu Saskému obojí Lužici, v níž bylo povoleno luteránství. Tyto skutečnosti nám dokreslují jistý vývoj ambiciózního a ješitného kardinála k určité smířlivosti a toleranci, dané též jeho stupňujícím se odporem k praktikám jezuitů, jejichž řád v předchozích letech tak vynášel. To jej přivedlo též k podporování nového řádu – piaristů – které přivedl na Moravu v posledních letech svého života. Kardinál z Ditrichštejna byl bezesporu významnou osobností 17. století a ve své době spoluvytvářel nejenom dějiny Moravy.

1. MLÁDÍ A PŮVOD KARDINÁLA. JEHO NÁSTUP DO SLUŽEB CÍRKVE.

Osobnost kardinála Františka Ditrichštejna, význačně spjatá v prvních třech desetiletích 17. století s dějinami českých zemí, patří k onomu proudu cizích přistěhovalců, který povážlivě sužoval základnu českého živlu už v době předbělohorské. Šlechta, tvořící podle tehdejších politických představ vlastní jádro národa, se začala z různých příčin silně mísit s cizorodými příslušníky, nejvíce ovšem s Němci. Duchovní spřízněnost české utrakvistické šlechty s německou reformací značně usnadňovala sblížení, takže víra nakonec tvořila silnější pouto mezi jednotlivci nežli krevní a jazykové příbuzenství.¹⁴⁾

Kromě tohoto více duchovně podmíněného přílivu německé šlechty do českých zemí působil zde rovněž jeden spíše vnější důvod, vyplývající z geopolitického postavení Čech, jejichž hlavní město se stalo na dlouhou dobu politickým i správním středem soudobé říše. Bylo přirozené, že si císařové vybírali k svým službám i šlechtice nečeského původu, a ty pak z nedostatku peněz odměňovali lény v českých zemích, kde vedle moci císařské vládli též žezlem a zbožím královským.

Službou u císařského dvora se dostalo na Moravu i jméno německých Ditrichštejnů. Tento starý, ne zvláště zámožný rod pocházel z vévodství korutanského v okolí Feldkirchenu, kde se dosud ukazují trosky rodového hradu. Postava zakladatele moravské větve Ditrichštejnů, pana Adama, nebyla zatím dosud monograficky zachycena, ač by si to svým významem zasloužila.¹⁵⁾ Osvětлил by se tak prudký vzestup mladého, dvacetiletého šlechtice, který se svým nadáním a společenskou obratností stal na dlouhá léta takřka nepostradatelným členem habsburské

Portrét kardinála Františka Ditrichštejna z počátku 17. století.

rodiny, kráčeje ve šlépějích svého předka Zikmunda, věrného služebníka císaře Maxmiliána. Adam provázel Ferdinandova syna Maxmiliána, s nímž byl stejně stár, na cestě do Španělska roku 1548, kdy se Maxmilián ujal regentství země na dva roky místo zaneprázdněného Karla V. I při druhé cestě Maxmiliánově do Španěl byl v jeho družině, v níž od roku 1553 zastával úřad komorníka. Mnohokrát smiřoval neshody mezi císařem Ferdinandem a jeho synem, který se vlivem svého dvorního kazatele Pfausera značně přikláněl k reformaci. Diplomatického nadání Ditrichštejnova použil císař Ferdinand při jednání s papežem Piem IV. v roce 1561, kdy se naposledy pokoušel odvrátit konečný rozkol v Německu požadavkem, aby papež povolil věřícím přijímání pod obojí a kněžím sňatek. Obojí bylo ale v Římě i v Tridentě odmítnuto, ač v třicátých letech se nestavěla kurie k těmto ústupkům reformního hnutí tak nesmiřitelně. Jen příštímu císaři Maxmiliánovi bylo povoleno přijímat pod obojí způsobou.

Po římském poselství pobyl pan Adam dlouho ve Španělsku jako nejvyšší komorník a hofmistr knížat Rudolfa a Arnošta, kteří byli sem posláni na výchovu. Za svého osmiletého pobytu ve Španělsku získal Ditrichštejn též důvěru krále Filipa II. a přispěl ke smíření protichůdných zájmů, jež měly obě větve habsburského rodu na volbě císaře po smrti Ferdinanda I. Na důkaz své přízně propůjčil mu Filip II. roku 1569 hodnost komandéra řádu kalatravského a výnos komendy alkanitenské. Ještě úžeji ho sblížil se španělským prostředím sňatek, uzavřený roku 1555 s Markétou z Cardony. Král Ferdinand I., ač velmi zaměstnaný jednáním v Augšpurku, neopomenul svému věrnému dvořanovi vyslat na svatbu jako zástupce zemského maršálka Dolních Rakous Ondřeje Pucheima z Krumbachu. Žena Adamova, dvorní dáma císařovny Marie, pocházela ze vzácné rodiny spřízněné v jedné větvi s panovnickým rodem. Její otec, Antonín de Cardona, spravoval nějakou dobu Sardinii, její babičkou byla Alonsa, pravá teta Ferdinanda Katolického, děda Karla V. a Ferdinanda I. Rodina Cardona měla v současném dění církve vzácného příbuzného, Františka de Borgia, bývalého vicekrále katalánského, jehož resignace na všechny hodnosti a vstup do řádu jezuitského vzbudily téměř evropskou senzaci.¹⁶⁾

S tímto skvělým vzorem španělského katolictví, jehož osudy připomínají životní zvrát sv. Ignáce z Loyoly, přišel pan Adam do styku u madridského dvora, kde František de Borgia pobýval v roce 1571 jako člen papežova poselství, vedeného alessandrinským arcibiskupem kardinálem Bonellim. V družině kardinálově, která vyjednávala o pomoc

Portrét kardinála Františka Ditrichštejna.

Znaková listina města Mikulova, udělená roku 1625 kardinálem Ditrichštejnem.

Bitva u Mikulova v době stavovského povstání v roce 1619.

Kardinálova pečeť z roku 1607, přivešená na listině, kterou pozývil Žďár nad Sázavou na město.

Pečeť na listině vydané v Kroměříži 21. listopadu 1615.